

Pratarmė

Sovietmečiu praktiškai sunaikinti, po Nepriklausomybės atkūrimo po truputį atsigauzantys Lietuvos dvarų ansambliai nuolat sulaukia įvairių sričių tyrėjų (istorikų, dailėtyrininkų, architektūrologų, paveldosaugininkų, restauratorių, kolekcininkų) dėmesio. Per pastaruosius 30 metų pasirodė ne vienas šios temos mokslinis ir mokslo populiarinimo leidinys. Tačiau ta gausybė knygų ir straipsnių vis dar aprėpia tik mažą dalį dvarų paveldo problemų, kurios tęsiant tyrimus vis skleidžiasi naujais aspektais ir rakursais.

Dvarams skirtas *Acta Academiae Artium Vilnensis* (toliau – AAAV) tomas kaip tik ir buvo sumanytas išgirdus grupės mokslininkų pasisakymus apie naujus šios temos atradimus. Tomo sumanytoja, autorius paskatinusi savo įžvalgas paversti teksta, buvo dr. Rasa Butvilaitė. Vėliau sudarymo rūpesčiai gulė ant dr. Dalios Klajumienės pečių.

Galima tik pasidžiaugti, kad tyrėjų ratas plečiasi. Į dvarų tyrimų diskusinį lauką įsilieja naujos labai aktualios temos arba ne vieną dešimtmetį plėtotų temų probleminiai apibendrinimai. Autoriai vis drąsiau į vietos kultūrą žvelgia per platesnį visos Europos kontekstą, per jį pamato ir Lietuvos savitumus. Be to, įsibėgėjant dvarų ansamblių restauracijai, ima savo įžvalgomis drąsiau dalytis paveldo srities specialistai, parodydami ne tik tai, ką mums liudija istoriniai dokumentai, bet ir tai, ką atskleidžia išlikusių pastatų ar net menkų fragmentų mūrai. Autorių ir jų įžvalgų įvairovė dar kartą paliudija, kad dvarų tema yra labai „jauna“, turinti nepaprastai daug potencialo augti ir formuoti netgi tyrėjų sroves ar mokyklas, kurios galėtų tarpusavyje diskutuoti dėl atskirų dvarų ansamblių kultūrinio palikimo arba vienos bei kitos to palikimo interpretacijos.

Dabar gi, būdami, kaip minėjau, pradinėje atradimų „plyno lauko“ stadijoje, džiaugiamės kiekviena nauja įžvalga, stengiamės tų svarbių žiniųčių nepalikti tyrėjų stalčiuose ir juos viešinti.

Šio AAAV tomo skaitytojai turės malonumą susipažinti su devyniais moksliniais straipsniais ir vienu labai vertingo šaltinio vertimu. Visa

medžiaga sugrupuota į keturis teminius blokus. Pirmajame, pavadintame „Erdvės“, patalpinti straipsniai, kuriuose kartais ir per vieno ansamblio pavyzdį analizuojama kažkokią konkrečią funkciją dvarų ansambliuose turėjusi tiek interjero, tiek ir eksterjero erdvė arba pastatas. Aistė Bimbirytė-Mackevičienė pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje ryžosi išsiaiškinti erdvių meno kūriniams eksponuoti raidą ilgame XVI–XIX a. chronologiniame etape. Marius Daraškevičius, derindamas archyvinių ir ikonografinių šaltinių bei architektūrinių tyrimų ataskaitas, rekonstravo Raudondvario dvaro (Kauno r.) rūmų planinės-funkcinės struktūros kaitą XVII a. – XX a. pradžios laikotarpiu. Abu autoriai savo išvalgomis sukonkretina reprezentacinės dvarų ansamblio dalies architektūros planinę-funkcinę struktūrą paaiškindami atskirų svarbių patalpų paskirtį. Tokios istorinės rekonstrukcijos yra ypač aktualios gaivinant išlikusius dvarų ansamblius, siekiant naujesiems savininkams ir paveldo specialistams parodyti, kad pastatai ir vidaus erdvės visada buvo projektuojami laikantis griežtos logikos ir tam tikrų taisyklių. Ta logika ne visada matoma sovietmečiu pakeitus pastatų funkcijas ir suniokojus autentiškus interjerus bei planinę struktūrą. Tačiau jau turimos ar tiriant įgyjamos žinios gali palengvinti grąžinti istorinei pastato struktūrai pirminį arba bent artimą pirminiam būvį.

Pirmojoje „Erdvių“ dalyje yra ir Dainiaus Labeckio straipsnis apie Dabraulėnų (dab. Baltarusija, Smurgainių r.) dvaro peizažinį parką bei jo ikonografiją. Autorius mums primena, kad dvarų ansambliuose parkai ir sodai visada vaidino labai svarbų vaidmenį. Per augalinės aplinkos analizę mes galime spręsti apie savininkų estetines nuostatas nė kiek ne mažiau nei per jų saugotas meno kūrinių sankaupas ar pastatų architektūrą bei dekorą.

Gausiausiam „Istorijos“ teminiame bloke sujungti straipsniai, kurių pagrindas – dvarų ansamblių analizė per plataus panoraminio arba kaip tik koncentruoto į vieną konkretų laikotarpį žvilgsnio prizmę. Panoramiškai žvelgia ilgametė medinių dvarų paveldo tyrinėtoja Dalė Puodžiukienė, ši kartą mums pasiūlusi susigaudyti XV ir XVI a. bajorų gyvenamųjų pastatų specifikoje. Šis tyrimas ypač sudėtingas, nes daugelį aspektų tenka suvokti iš antrinių šaltinių arba menkų užuominų bei archeologinės medžiagos. Dvarų architektūros paveldo tyrinėtoja Indrė Kačinskaitė,

gerai išmanydama Lietuvos paveldo apsaugos įstatymų subtilybes ir nepriekaištingai įvaldžiusi lauko tyrimų metodus, derindama juos su istorinių dokumentų analize, pristato medinio Gulbinų Raudondvario dvaro sodybos (Vilniaus r.) ansamblio 400 metų raidą. XX a. pabaigos – XXI a. pradžios dvaro pastatų ir parko būklę labai vaizdžiai iliustruoja autorės periodiškai atliktų lauko tyrimų metu padarytos nuotraukos. Panašiai, aprėpdamas ilgą laikotarpį, Lieporų dvaro (Joniškio r.) raidą ir savininkų gyvenimą analizuoja istorikas Ernestas Vasiliauskas, kurio tyrimo atrama – gausus istorinių ir unikalių ikonografinių šaltinių, gautų iš paskutinio savininko palikuonio Vokietijoje, skaičius. Autorius moksliniu tekstu bei prisiminimų priedu vizualizuoja iki mūsų dienų neišlikusį dvaro ansamblį, išsaugodamas atmintį apie čia gyvenusius žmones ir jų ūkinę bei kultūrinę veiklą.

Visai kitaip į XVIII a. pirmos pusės Verkių dvaro ansamblį pažvelgė dailės istorikė Rūta Janonienė. Jos tyrimą inspiravo 1766 m. inventorius ir archeologinė medžiaga. Straipsnyje panaudotas rekonstrukcinis metodas „gražino“ Verkių dvaro istorijai ir pastatų raidos pažinimui labai svarbų vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio rezidavimo laikotarpį. Būdamą nuosekli Verkių dvaro istorijos tyrinėtoja R. Janonienė šiam leidiniui pateikė dar vieną naują žinią apie ansamblį. Mokslininkė į lietuvių kalbą išvertė ir pakomentavo 1791 m. Verkių dvaro inventorių, tikėdamasi, kad šiuo dokumento vertimu galės pasinaudoti itin platus įvairių sričių tyrėjų ratas. Šaltinio vertimas yra ketvirtojoje leidinio dalyje.

Labai svarbus trečiasis straipsnių blokas – „Architektūros tyrimai ir restauravimas“. Nors jame yra tik du vieno autoriaus, ilgamečio architektūros restauratoriaus Evaldo Purlio tekstai, pristatantys Biržų pilies raidą ir Leipalingio dvaro pastatų kismą, tačiau jie, sudarytojos nuomone, turi ypatingos išliekamosios vertės. E. Purlys, jau daugiau nei 50 metų dirbantis architektūros restauravimo srityje, pastatų mūrus „skaito“ ir supranta kaip niekas kitas Lietuvoje. Be to, kas itin svarbu, tai vienas iš nedaugelio praktikų, linkęs publikuoti savo išvalgas. Autorius lyg chirurgas mums atveria plika akimi po užbaigtos restauracijos nematomą pastatų struktūros ir konstrukcijų audinį, jį labai profesionaliai komentuoja, parodo ištirtumo lygį. Negražindamas įvardija neatliktus ar, jo nuomone, ne itin kokybiškai

atliktus natūros tyrimus, kartais atsainius paveldosaugininkų žingsnius bei restauratorių veiksmus. Toks realistinis žvilgsnis leidžia tiek praktikams, tiek ir teoretikams aiškiau suvokti tikrąją situaciją, nedaryti išvadų vien stebint išorinį pastatų vaizdą.

Kaip buvo užsiminta įvadinio teksto pradžioje, šio AAAV tomo tekstai yra pastarųjų metų dvarų temos tyrimų išraiška, kuri, tikėtina, tęsis ir ateityje.

Dalia Klajumienė

Foreword

Almost destroyed in the Soviet period and slowly recovering after the restoration of Independence, Lithuanian manor ensembles have been an object of constant interest to researchers of various fields (historians, art and architecture researchers, heritage protection specialists, conservators and collectors). Quite many scientific and popular science publications on this subject have appeared during the last thirty years. However, the published books and articles tackle only a small part of the problems of the manor heritage, while continuing research is bringing to light their new aspects and angles.

This volume of AAAV devoted to the subject of manors has been conceived by Dr Rasa Butvilaitė. As she had been hearing a number of scholars talking about their new discoveries in this field, she encouraged the authors to put their insights into texts. Later, Dr Dalia Klajumienė took up the compilation work.

It is delightful that the circle of researchers is expanding. New highly relevant topics or domain-specific generalisations of the subjects explored over several decades are added to the field of discussions on manor research. With increasing confidence, the authors view the local culture in a wider European context, which also helps them to reveal specific Lithuanian features. Besides, as the conservation of manor ensembles has been gaining momentum, specialists in heritage protection start more actively sharing their insights to show not only what is recorded in historical documents, but also what is revealed by the walls of the surviving buildings or even their small fragments. The large variety of authors and their insights once again prove that the topic of manors itself is quite new and has a huge potential to develop and even branch out into separate trends or schools of researchers, who could hold discussions about the cultural heritage of manor ensembles or certain interpretations of that heritage.

Today, as was mentioned, we are still in the “blank slate” stage of discoveries, and thus we welcome every new insight and urge researchers not to keep this important information in their drawers and make it public.

The readers of this volume of AA AV will find nine scholarly articles and a translation of a valuable source. The entire material is grouped into four thematic blocks. The first block under the heading *Spaces* contains articles that analyse, sometimes through an example of a single ensemble, an interior or exterior space or a building that had a concrete function in manor ensembles. For the first time in Lithuanian historiography, Aistė Bimbirytė-Mackevičienė aims to explore the development of spaces for exhibiting artworks over a long chronological period from the 16th to the 19th century. Referring to archival and iconographic sources, as well as reports on architectural research, Marius Daraškevičius reconstructs the change of the planning and functional structure of the Raudondvaris Manor (Kaunas district) from the 17th to the early 20th century. With their insights, both authors specify the planning and functional structure of the architecture of the representational part of the manor ensembles, explaining the function of separate important spaces. Historical reconstructions of this kind are particularly important in rejuvenating the surviving manor ensembles and showing to the new owners and heritage specialists that buildings and interior spaces were always designed according to a strict logic and certain rules. This logic is not always immediately visible as the building functions were changed in the Soviet period, and the authentic interiors and planning was destroyed. Yet, the available knowledge and new research can facilitate restoring the historical structure of buildings back to its original or almost original condition.

The first block of *Spaces* also includes Dainius Labeckis’s article on the Dabraulėnai landscape park (today, Belarus, Smarhon district) and its iconography. The author reminds us of the important role of parks and gardens in manor ensembles. The study of the plant environment can reveal the aesthetic views of manor owners not less than their collections of artworks or the architecture and décor of buildings.

A large thematic block of *History* is comprised of articles based on the analysis of manor ensembles from a wide panoramic perspective or, on the contrary, from a narrow perspective focused on a concrete historical period. The long-term researcher of the wooden manor heritage Dalė Puodžikienė presents a broad scope of the features of residential buildings of nobles in the 15th and 16th centuries. She has conducted a highly complicated research, having had to recreate many aspects based on secondary sources or small hints and archaeological material. The researcher of the heritage of manor architecture Indrė Kačinskaitė, well versed in the subtleties of the Lithuanian laws of heritage protection and the methods of field research, combining them with the analysis of historical documents, presents the 400-year development of the wooden ensemble of the Raudondvaris Manor in Gulbinai (Vilnius district). The author's photographs from her periodically conducted field research vividly illustrate the condition of the manor buildings and park in the late 20th and the early 21st century. Likewise, the historian Ernestas Vasiliauskas analyses the development of the Lieporai Manor (Joniškis district) and the life of its owners over a long period of time. The reference point of his research is a large number of unique historical iconographic sources received from the last owner's heir in Germany. With his scholarly analysis and an annex of memoirs, the author visualises the manor ensemble that did not survive until our days, preserving the memory of the people who lived there and their economic and cultural activity.

The art historian Rūta Janonienė looked at the Verkiai Manor ensemble of the first half of the 18th century from an entirely different viewpoint. Her research was inspired by the manor inventory of 1766 and archaeological material. The reconstruction method used in the article restored a very important period in the history of the Verkiai Manor and its buildings, when Bishop Konstanty Kazimierz Brzostowski resided there. A consistent researcher of the history of the Verkiai Manor, Janonienė presented a new important source for this volume, the inventory of the Verkiai Manor of 1791 in Lithuanian translation with commentaries, in the hope that a wide circle of researchers from various fields will find this translation useful. The translation of the source is given in the fourth part of the publication.

The third important block of articles titled *Architectural Research and Conservation* consists of two articles by the same author, long-term architectural conservator Evaldas Purlys, presenting the development of the Biržai Castle and the transformations of the buildings of the Leipalingis Manor. In the compiler's opinion, these articles have a high lasting value. Working in the field of architectural conservation for more than fifty years, Purlys can "read" and understand the building walls better than anyone else in Lithuania. Besides, very importantly, he is one of the very few practitioners inclined to share his insights in publications. Like a surgeon, the author dissects the texture of the structure and constructions of the buildings, invisible with the naked eye after the conservation is finished, and adds his professional commentaries, also showing the stage of research. Without any embellishments, he points out the failures to conduct research, or the research that, in his opinion, has been conducted not up to the mark, and occasional neglectful actions of specialists in heritage protection and conservators. This realistic view gives both practitioners and theorists a clearer picture of the actual situation and stops them from making conclusions based only on the exterior view of buildings.

As was mentioned at the beginning of the foreword, the texts in this volume of AAHV reflect the research on manors conducted in the recent years in the hope that it will be continued in the future.

Dalia Klajumienė